

**BATMAN
AKADEMİ
DERGİSİ**

Batman Üniversitesi
İslami İlimler Dergisi

**BATMAN
ACADEMY
JOURNAL**

Batman University
Journal of Islamic Sciences

BATMAN AKADEMİ DERGİSİ

Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi

e-ISSN: 2619-9114

Yıl: 5, Cilt: 5, Sayı:1

Haziran-2021

MAKALE BİLGİLERİ

Klasik Eserlerde Meâni İlmi

Maani Science in Classical Works

Yazar

Mehmet Sıddık ŞARLAT

Agri İbrahim Çeçen Üniv. YL Öğrencisi
sarlat.mss.72@gmail.com Orcid: 0000-0003-2820-3785

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 23.03.2021

Makale Kabul Tarihi: 30.05.2021

Sayfa Aralığı: 118-149

Öz: Belağat ilmi, Arap dili ve edebiyatıyla ilgili ilimler arasında bağımsızlığına en geç kavuşan ilimdir. Gelişim süreci içerisinde farklı isimlendirmelerle taksim edilmiş ve en son şekliyle Meânî, Beyan ve Bedi' olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Sözü yerinde ve zamanında, manası açık ve akıcı bir şekilde söyleme usul ve kaide-lerini inceleyen ilim dalına Meânî ilmi denir. Bu nitelikteki sözü, açıklık ve kapalılık bakımından farklı anlatım biçimleriyle ifade etmenin kurallarını inceleyen ilim dalına Beyan ilmi denir. Meâni ve Beyan şartlarını taşıyan sözü güzelleştiren söz sanatlarından bahseden ilme ise Bedi' ilmi denir. Bu makalede Meânî ilmiyle ilgili klasik kaynaklarda geçen önemli bilgilere yer verilip Meânî ilminin alt başlıkları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Belağat, Meânî, Klasik Eserler, Beyan, İcaz

Abstract:The science of rhetoric is the science that gained its independence at the latest among the sciences related to Arabic language and literature. During the development process, it has been divided into different names and divided into three parts, namely; maani, bayan and badi. The branch of science that examines the methods and rules of speaking in a proper and timely manner, in a clear and fluent manner, is called Maani science. The branch of science that examines the rules of expressing this word in terms of clarity and closeness is called bayan science. The science that mentions the verbal arts that make the speech better with the conditions of Maani and Bayan is called Badi science. In this article, important information about the science of Meani in classical sources will be given and the parts of the science of Maani will be discussed.

Keywords: Rhetoric, Maani, Classical Works, Verse, İcaz

Giriş

İnsanı yarattıktan sonra ona beyanı/konuşmayı öğreten, korumasını kendisine bırakıp; *إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ* “Şüphesiz o zikri (Kur’an’ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.”¹ deyip anlamayı/anlatmayı bizlere lütfeden Allah’a hamd-u senalar olsun.

Abdulkahir el-Cürcânî (ö.471), Belâgat ilminin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Örneğin Müeyyed Billah Yahyâ b. Hamza el-Âlevî (ö.749), *et-Tirâz* adlı kitabında bunu şu şekilde açıklamaktadır: “İlk olarak Belâgat ilminin kurallarını koyan, delillerini açıklayan, faydasını göz önüne seren muhakkik ve âlim Abdulkahir el-Cürcanî’dir.² Beyan ve Me’ânî ilimleri, hakikatte Belâgat ve Fesahat ilimleriyle aynıdır. Me’ânî veya Beyan ilmi denilince Belâgat veya Fesahat ilimleri anlaşılmalıdır.”³

Fesahat, açık, anlaşılır ve düzgün bir biçimde konuşma anlamına gelmektedir. Nitekim Fahrettin er-Razi (ö.313) “Fesahat, kelimelerin anlaşılması olmaktan uzak olmasıdır.” diyor.⁴ Sekkâkî de (ö.626) onun bu görüşünü savunmaktadır.⁵ Buna göre Fesahat, mütekellimin, kelimelerinde tenafuru’l-huruf, garâbet ve muhâlefetu’l-kıyâstan herhangi birisine yer vermemesidir.

¹el-Hicr 15/09.

² Yahyâ b. Hamza el-Yemenî, *et-Tirâz el-Mutadammin li-Esrâri’l-Belâğa ve Ullûmi Hakâ’iki’l-Îcâz*, Matbaa Mukantafe, Mısır, 1914, s. 4; Abdulazîz Atîk, *İlmu’l-Meânî*, Dâru Nahdeti’l-Arabiyye, Beyrut, 2009, s. 25.

³ Yahyâ b. Hamza, *et-Tirâz*, s. 11.

⁴ Fahrüddîn er-Râzî, *Nihâyetu’l-Îcaz fi Dirâyeti’l-Îcâz*, Dâru Sadr, Beyrut, 2004, s. 31.

⁵es-Sekkâkî, Sirâcuddîn Yûsuf b. Ebî Bekr el-Hârizmî, *Miftâhu’l-Ulûm*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2000, s. 526.

Belâgat, sözlükte “bir hedefe ulaşmak, bir yere varmak” anlamına gelmektedir.⁶ Istilâhta ise şu şekilde tanımlanmaktadır:

الْبَلَاغَةُ: وَهُوَ عِلْمٌ يُعْرَفُ بِهِ أَحْوَالُ اللَّفْظِ الْعَرَبِيِّ الَّتِي بِهَا يُطَابِقُ مُقْتَضَى الْحَالِ.

“Belağat: Arapça lafızların muktezâ-yı hâle⁷ uygun olma durumunu açıklayan ilimdir.”⁸ Belağatın amacı, istenilen mânâyı ifade ederken lafızda yapılabilecek hatalardan kaçınmaktır. Klasik kaynaklarda belağat, kelamın belağatı ve mütekellimin belağatı olmak üzere ikiye ayrılır. Kelamın belâğatı, fasih olmakla beraber kelamın mukteza-i hâle uygun olmasıdır. Mütekellimin belâğatı ise mütekellimin, meramını mukteza-i hâle uygun ve fasih bir şekilde ifade etmesidir.

Bu makalede, daha sonraları belağat ilminin bir kısmı haline gelen Meânî ilmiyle ilgili klasik eserlerde yer alan bilgilere yer verilecek ve değerlendirilmelerde bulunulacaktır. Meânî ilmi söz konusu kaynaklarda aşağıdaki şekilde ele alınmaktadır.

⁶el-Firûzâbâdî, Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Kahire, 2008, Madde 758, s.157.

⁷ Muktaza-yı hâl, mütekellim konuşurken durumun gereği olarak dikkate alınan hususlardır. Mesela kelam te'kid istiyorsa, te'kidli konuşma, itlak (tekidsiz) istiyorsa te'kidten yoksun etmek, müsnedu ileyhin hazfini gerektiriyorsa onu hazfetmek, kısacası ilmi meânî'nin gerektirdiği kuralları uygulamaya denir. Bkz.: et-Teftâzânî, Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer el-Horâsânî et-Teftâzânî, *el-Mutavvel alâ't-Telhîs*, Muharrem Efendi Matbaası, İstanbul, 1310, s. 25.

⁸ el-Hatîb el-Kazvîni, Muhammed b. Abdurrahman, *Telhîsu'l-Miftâh*, Mektebetu'l-Buşrâ, Pakistan, 2010, s. 12; Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddîn Dîb, *Ullûmu'l-Belâğâ*, el-Müessesetu'l-Hadîse, 2003, s. 259; Alî el-Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, Daru Kuba, Dimaşk, 2007, s. 13; Besyûnî Abdulfettâh Feyyûd, *İlmu'l-Meânî*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1986, s. 12; el-Akkâvî İn'âm Fevvâl, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî Ullûmi'l-Belâğâ*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1996, s. 268; Yahyâ b. Hamza, *et-Tirâz*, s. 11; es-Suyûtî Celâluddîn Abdurrahmân, *Şerh Ukûdi'l-Cumân fî İlmi'l-Meânî ve'l-Beyân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, s. 6.

Me'ânî İlminin Babları

1. Haber-i İsnadın Halleri (أحوال الإسناد الخبري)

Haber, doğru veya yanlış olma ihtimali olan söze denir. Söz gerçeğe uygunsa kişi صادق yani doğru sözlü, söz gerçeğe uygun değilse söyleyen kişi كاذب yani yalancı sayılır. Nitekim klasik belağat kaynaklarında Haber'in tanımı şu şekilde yapılmıştır:

الخبر: ما يصحُّ أن يُقالَ لِقَائِلِهِ إِنَّهُ صَادِقٌ فِيهِ أَوْ كَاذِبٌ، فَإِنْ كَانَ الْكَلَامُ مُطَابِقًا لِلْوَاقِعِ كَانَ قَائِلُهُ صَادِقًا، وَإِنْ كَانَ غَيْرَ مُطَابِقٍ لَهُ كَانَ قَائِلُهُ كَاذِبًا.

“Haber: Sözü söyleyene, sadık veya yalancı nitelenmesi yapılabilen sözdür. Kalam gerçeğe uygunsa söyleyen sadıktır, gerçeğe uygun değilse söz sahibi yalancıdır.”⁹

Gerçeğe uygunluk meselesi kelimelerin ilminin konusu da olmuştur. Nitekim Mu'tezile'den Câhiz'e (ö.255) göre haberin doğruluğu, onun hem vakiaya hem de muhbirin itikadına mutabık olması ile meydana gelmektedir. Yalan oluşu ise hem vakiaya hem de muhbirin itikadına mutabık olmamasıyla olur.¹⁰

Klasik kaynaklara göre Arap dilinde haber cümlesinin kullanımını şu durumlarda gerçekleştirmektedir:

1. Muhatabın bilmediği bir bilginin aktarılması durumudur ki bunun için kullanılan haber kısmına فَايْدَةُ الْخَبْرِ/fâidetü'l-haber, bilgi veren haber denir.

⁹ Alî el-Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-Vâdîha*, s. 139.

¹⁰ İtikada uygunluk konusunda değişik görüşler vardır. Mütetekellimin itikadı mı önemli veya muhatabınki mi? Bu konu tartışılmıştır. es-Suyûtî itikada bakılmaz, söylenen söze bakılır der. Bkz.: el-Kazvînî, Muhammed b. Abdîrahmân el-Hafîb, *el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâğâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 13; es-Suyûtî, *Şerhu Ukûdi'l-Cuman*, s. 9.

2. Mütakellim, muhatabın bildiğini bildiği halde ona bir bilgiyi söylemesi durumudur. Buna da لَازِمٌ فَائِدَةٌ الْخَيْرِ /lazim-u faideti'l-haber denir. Bu, zikredilen bilgiyi muhatabın bildiğini ifade eden haber kısmı olmaktadır.

Söz konusu kaynaklara göre, haber cümlesine muhatap olan kişi için ise üç durum vardır:

3. Muhatabın zihninin boş olması ve herhangi bir şeyden haberinin olmaması durumu. Bu durumda normal bir cümle getirilir. Buna ibtidai haber denir. Örnek:

إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ "Hani onlara elçiler gelmişti"¹¹

4. Muhatabın bilgi sahibi olması ve bu bilgide tereddüt etme durumu. Bu durumda, tereddüdü kaldırıp onu inandırmak için pekiştirme edatı gerekmektedir. Buna talebi haber denir. Örnek:

إِنَّا إِلَيْكُمْ مُرْسَلُونَ "Şüphesiz ki biz size gönderilmiş elçileriz."¹²

5. Muhatabın, haberin hükmünü inkâr etme durumu. İnkâr de-recesine göre haberin te'kid edilmesi gerekmektedir. Bu kısma inkârî haber denir. Örnek:

قَالُوا رَبَّنَا عَلَّمْنَا مَا لَا نَكْفُرُ بِهِ لَأْتِنَا بِالْخَبْرِ (Elçiler ise) şöyle dediler: "Bizim gerçekten size gönderilmiş elçiler olduğumuzu Rabbimiz biliyor."¹³

Haber, yukarıda belirtilen durumların dışına çıkabilmektedir. Buna Muktezay-ı zahirin dışına çıkma denir.¹⁴ Klasik kaynaklara göre Muktezay-ı zahirin dışına çıkma şu durumlarda meydana gelmektedir:

¹¹ Yasin39/13.

¹² Yasin39/14.

¹³ Yasin: 36/14-16.

¹⁴el-Kazvîni, *el-İdâh fî Ullûmi'l-Belâğa*, s. 29.

6. Kişi herhangi bir şey sormadığı halde ona sormuş muamelesi yapmak. Örnek:

“Yine de *مَا أَبْرَأُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ* ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir.”¹⁵

7. İnkâr etmeyen kişiyi inkâr ediyor gibi göstermek. Hacer b. Nadle el-Bahilî'nin aşağıdaki beyti buna örnek verilebilir:

جَاءَ شَقِيقٌ عَارِضًا رُمَحَهُ
إِنَّ بَنِي عَمِّكَ فِيهِمْ رِمَاحُ

“Şakik mızrağını yan tutup geldi. Dedim ki: Senin amca çocukların silahlıdır.”¹⁶

8. İnkâr eden kişiyi inkâr etmemiş gibi göstermek. Örnek:

“Bu kitap, hiç şüphe yok, sakınanlar için bir rehberdir.”¹⁷ Bu âyette geçen لَا رَيْبَ فِيهِ ifadesinden, inkâr eden kişinin, inkâr etmemiş kişi muamelesine tabi olduğu anlaşılmaktadır.

Klasik kaynaklarda, inkârî haber ve talebi haber olarak isimlendirilen haber kısımlarında kullanılan pekiştirme edatları şunlardır:

إِنَّ-أَنَّ، لَأَمْ-لِإِبْتِدَاءٍ، أَمَّا الشَّرْطِيَّةُ، ضَمِيرُ الْفَصْلِ، حَرْفَا السَّيْنِ وَالسُّوْفِ، فَذُو، لَنْ، أَحْرَفِ الْقَسْمِ (ت-و-ب)، نُونُ التَّوَكِيدِ، الْخُرُوفُ الزَّائِدَةُ (مَنْ-ب-إِنْ-أَنَّ-مَا)، أَفْعَالُ الْمَدْحِ وَالذَّمِّ (نِعْمَ-يُسْنَ)، حُرُوفُ التَّأَكِيدِ (نَفْسُ-عَيْنُ-كَلِمَاتِنَا-كُلُّ-أَجْمَعُ)، حُرُوفُ التَّنْبِيهِ (أَمْ-أَلَا-هَا)، إِنَّمَا.¹⁸

¹⁵ Yusuf: 12/53.

¹⁶ es-Suyûti, *Şerhu Ukûdi'l-Cumân*, s. 29; İbn Nâzım, Bedruddîn b. Mâlik, *el-Misbâh fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, tahkik: Husnî Abdulcelîl Yûsuf, Mektebetu'l-Âdâb, 1989, s. 11; el-Kazvînî, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, s. 24.

¹⁷ Bakara: 2/2.

¹⁸ Abdulmüteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu'l-Aliyye İlmu'l-Meânî*, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire, 1991, s. 46-47.

Klasik belâğat eserlerinde haber cümlesinin kullanım amaçları üzerinde de durulmuştur. Bu kaynaklara göre söz konusu amaçlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Tehassur (Üzüntü): Örnek:

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ “Onu doğurunca, “Rabbim!” dedi, “Onu kız doğurdum.”¹⁹ Bu âyette kız çocuğu doğdu diye üzüntü ifade edilmiştir.

2. Za’fiyet (Çaresizlik/Acizlik): Bu manaya şu âyet örnek verilebilir:

“O şöyle demişti: “Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım.”²⁰

a. Medih (Övme): Aşağıdaki beyit buna örnek oluşturabilir:

كَأَنَّكَ شَمْسٌ وَالْمُلُوكُ كَوَاكِبٌ إِذَا طَلَعَتْ لَمْ يَبْدُ مِنْهُنَّ كَوَاكِبٌ

“Sen güneş gibisin, padişahlar da yıldız. Sen çıktığın zaman onlardan hiçbiri görünmez.”

b. Fahr (Büyüklenme/Övünme): Bu mana için aşağıdaki beyit bir örnektir:

إِذَا بَلَغَ الْفِطَامَ لَنَا صَبِيٌّ تَخَرُّهُ الْجَبَابِرُ سَاجِدِينَ

“Çocuklarımız süten kesildiği zaman zalimler bile onlara secde eder.”²¹

c. İsti’faf (Acındırma): Aşağıdaki âyet bu mana için bir örnek oluşturmaktadır:

¹⁹ Âl-i İmran: 3/36.

²⁰ Meryem: 19/4.

²¹ Ebû Abdillâh ez-Zevzenî, Şerhu'l-Muallakâti's-Seb'i Muallakatu Amr b. Gulsûm, Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, BAE, s. 111.

رَبِّ إِي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَأَغْرُ لِي “Mûsâ, “Rabbim! Şüphesiz ben nefsim zulttim. Beni affet” dedi.”²²

d. Va’d (Ödüllendirme): Bu mana için aşağıdaki âyet örnek verilebilir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ
“Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler”.²³

e. Va’id (Tehdit etme): Bu mana için aşağıdaki âyet bir örnektir:

إِعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ “Bilin ki Allah’ın cezası çetindir.”²⁴

f. Tahzir (Sakındırma): Aşağıdaki âyet bu mana için bir örnek oluşturmaktadır:

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ “Allah sizin düşmanlarınızı çok daha iyi bilir.”²⁵

3. Tevbih (Kınama): Bu mana için örnek olarak namaz kılmayan birine söylenen الصلاة رُكْنٌ مِنْ أَرْكَانِ الدِّينِ (Namaz dinin farzlarından bir tanesidir) ifadesi zikredilebilir. Çünkü bu ifade, onun için bir kınama anlamını da taşımaktadır.²⁶

4. Müsned ve Müsnedun İleyhin Halleri (أَحْوَالُ الْمُسْنَدِ وَالْمُسْنَدُ إِلَيْهِ)

Haberiyeye ve İnşaiyyeye cümlelerinde her zaman müsned ve müsned ileyh denilen iki temel öge bulunmaktadır. Cümlenin parçalarından sayılan Müsned ve Müsned ileyh me’âni ilminin ele aldığı konulardandır.

²² Kasas: 28/16.

²³ Enfal: 8/65.

²⁴ Maide:5/ 98.

²⁵ Nisa: 4/45.

²⁶ Muhammed Şaban - Numan Şaban Elban, *min Belâğati'l-Kur’ân*, Daru'l-Arabiyye, Gazze, 1998, s. 33-35.

Müsned, başka bir sözcüğe nispet edilen kelime demektir. Klasik kaynaklarda buna mahkûmun bih veya muhberun bih de denmektedir. Müsned ögesi cümle içinde fiil, isim fiil, mübtedânın haberi, marfuu ile iktifa etmiş mübtedâ, aslı itibariyle mübtedâyâ haber olan öge, emir fiilinin yerinde kullanılan mastar, kâne babının haberi ve inne babının ismi gibi bir sözcük olarak yer almaktadır.

Müsnedün ileyh ise kendisine bir hükmün isnat edildiği ögedir. Klasik kaynaklarda bu öge, muhberun anı ve mahkûmun aleyh adıyla da bilinmektedir. Söz konusu öge cümle içinde fail, naibu'l-fail, mübtedâ, aslı itibariyle mübtedâ olan inne babının ismi ve kâne babının haberi olarak geçmektedir.²⁷

Belağat ilminde, söz konusu müsned ve müsnedün ileyh muhtelif yönlerden ele alınmaktadır. Klasik kaynaklara göre söz konusu yerler şu şekilde sıralanabilir: zikr, hazf, takdim-tehir, tarif-tenkir, takyid-itlak, muktada-i zahirin dışına çıkma.

4. Zikr

Zikr, söylenmesi gereken kelimenin açıkça telaffuz edilmesidir. Kelimenin zikrinden dönmeyi gerektiren bir durum yoksa söylenmesi lazımdır. Cümlede asıl olan ve olması gereken öge müsnedü ileyh'in zikredilmesidir. Zikredilme nedeni, dinleyenin dikkatini çekmek, daha fazla açıklama yapmak, müsnedü ileyh'in büyüklüğünü ifade etmek veya küçüklüğünü ortaya koymaktır. Zikredilen bu durumlar, müsnedü ileyh'in belâgat açısından zikri lazım gelen yerler olarak gösterilmektedir.²⁸ Buna örnek olarak هِيَ عَصَائِي

²⁷ Abdulazîz Atîk, *İlmu'l-Meânî fil Belğati'l-Arabiyye*, s. 119-122; el-Kazvînî, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğâ*, s. 39, 74.

²⁸ el-Kazvînî, *Telhîsü'l-Miftâh*, s.18; Abdulazîz Atîk, *İlmu'l-Meânî fi'l-Belğati'l-Arabiyye*, s. 132.

(Bu benim asamdır)²⁹ ayeti zikredilebilir. Bu ayette Hz. Musa, Allah'ı dinleme ve onunla konuşma zevkini sürdürmek için kelamı uzatıp mûsned ileyhi zikretmiştir.

5. Hazf

Hazf, bir cümlede zikri zorunluluk arz etmeyen ifadeleri kısaltmak suretiyle bir veya birkaç kelimenin kaldırılması ile yapılan işleme denmektedir. Hazfın gerektiği yerde ifadeyi zikretmek belâgat ilmine zıt bir durumdur. Mûsnedün ileyhın hazfını gerektiren yerler ise şunlardır: Medih veya zem konumu, mübteda veya haberin muhatap tarafından bilinmesi hali, hazfa uğrayan öğeye delalet eden bir karinenin bulunma durumu.³⁰

Mûsnedün ileyh olarak en çok hazfa uğrayan öge, mübtedâ ve faildir. Mübtedâ istifham cevabında gelmiş ve başında "fâ" bulunuyorsa veya şart cümlesinin cevabında olup k-v-l (ق-و-ل) kök harflerinden oluşan bir sözcükten sonra vaki olmuşsa, kelam da herhangi bir sebepten dolayı sözü uzatmamayı gerektiriyorsa, ifade edildiği zaman karşı çıkılarak veya inkâr edilerek söz uzatmaya gidilecekse ve acele cevap verme durumu oluşmuşsa, medih-zem ve acındırma gibi durumlarda mübtedanın hazfedilmesi belâgat açısından önemlidir.³¹

Failin hazfedildiği bazı yerler ise şunlardır: Sözü kısa tutmak, seci'e dikkat etmek, vezni korumak, muhatap tarafından failin bilinmesi veya hiç kimse tarafından bilinmemesi ya da mütekellimin onu belli etmeme isteği, failin büyük veya küçümsenecek biri olması, failden korkulması, failin adını zikretmenin önemli olması. Bu gibi yerlerde fail hazf edilir. Bu durumlarda failin açık bir

²⁹ Taha: 20/18.

³⁰ el-Kazvîni, *el-Îdâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, s. 39.

³¹ İbn Nâzım, *el-Misbâh fil-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, s. 12.

şekilde ifade edilmesi, edebi anlatıma ters olduğundan dolayı hazfedilmesi gerekir.³²

6. Takdim ve Tehir

Kelam, kelime ve parçalarından meydana gelmektedir. Kelamın cüzleriyle tek seferde konuşma yapılamaz. Bundan dolayı bazı kelimeler önce, bazıları da sonra gelir. Belâgat ilminde buna takdim ve tehir denilir. Kelam cümlesinde olması gereken, âmîlin mâ'muldan önce gelmesidir. Eğer mâ'mul âmîlden önce gelmişse bu durum belâgat konularını ilgilendiren bir amaca binaen yapıldığı anlamına gelir.³³

Klasik kaynaklara göre, kelimada öğeler arası takdim ve tehiri gerektiren sebepler şunlardır: Cümlede takdim edilen öğe, garip bir şeyi anımsatıyorsa tehir yapılır. İyi veya kötü bir haberin acele dile getirilmek istenmesi, takdim edilen unsurun inkâr edilmesi veya buna şaşılması, nefyedilen durumun genele yayılmak istenmesi için de takdim yapılır. Bazen de cümlenin hükmünü takviye edip güçlendirme arzusu, cümleye veya öğeye tahsis özelliği kazandırma, ayrıca mukaddem olan kelimenin haber olup sıfat olmadığı ifade etmek için de takdim yoluna gidilmektedir.³⁴

Müsned ve müsnedün ileyh arasında takdim ve tehirin edebi amaçları saydıklarımız gibidir. Nitekim İbn Esîr bu amaçların sayılamayacak kadar çok olduğunu ifade etmektedir.³⁵

³² es-Suyûfî, *Şerh Ukûdi'l-Cumân*, s. 14.

³³ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel alâ't-Talhîs*, s. 184.

³⁴ Abdulazîz Atîk, *İlmu'l-Meânî*, s. 136-140; Abdulmuteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu'l-Aliyye İlmu'l-Meânî*, s. 80-90.

³⁵ Abdulmuteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu'l-Aliyye*, s. 81.

7.Tarif ve Tenkir

Belağat bakımından cümlelerde, tarifin tercih edildiği yerler olduğu gibi tenkirin tercih edildiği yerler de vardır.³⁶ Örneğin;

وَجَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَى الْمَدِينَةِ يَسْعَى قَالَ يَا مُوسَى إِنَّ الْمَلَأَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ

“Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi ve dedi ki: “Ey Musa! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında görüşme yapıyorlar; derhâl çıkıp git! İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim.”³⁷ âyetinde geçen رجل kelimesinin nekire geldiği görülmektedir. Bunun tarifine ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü önemli olan, herhangi bir adamın, kendini belli etmeden gizli bir şekilde Hz. Musa’ya gelip haber vermesidir. Âyette geçen الْمَدِينَةَ kelimesi ise ma’rife zikredilmiştir. Çünkü burada söz konusu olan şehir, bilinen bir şehirdir. Firavun’un şehridir. Bundan dolayı “ال” takısı ile marife olarak zikredilmiştir. Burada, olayların cereyan ettiği yer belli olduğu için söz konusu kelimenin ma’rife getirilmesi daha münasip olmuştur. الْمَلَأَ kelimesi ise Hz. Musa’nın bu olayın vahametini iyi bilmesi ve ona dikkat etmesi için ma’rife zikredilmiştir.³⁸

Nekire olan sözcük, asıl anlamı itibariyle, kendi anlamının kapsadığı fertler arasında yaygın ve belli olmayan bir ferde delalet etmektedir. Aşağıdaki âyete dikkat ile baktığımızda bunu anlayabiliyoruz:

وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ “Kısasta sizin için hayat vardır, ey akıl sahipleri, umulur ki sakınırsınız.”³⁹

³⁶ Muhammed Ahmet Kasım-Muhyiddîn Dîb, *Ulûmu’l-Belâğa*, s. 321.

³⁷ Kasas: 28/20.

³⁸ Kazvîni, *el-İdâh fî Ulûmi’l-Belâğa*, s. 49.

³⁹ Bakara: 2/179.

Âyette geçen حَيَاةٌ kelimesi nekiredir. Bazı yorumcular tarafından حَيَاةٌ عَظِيمَةٌ (büyük bir hayat) veya حَيَاةٌ غَرِيبَةٌ (garip bir hayat) şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre, kısas yapıldığı zaman hayat bulacağınız, kin beslemeyeceğiniz, devlet eliyle yapıldığı için de herkesin rahat edeceği bir hayat var sizin için manası söz konusudur.⁴⁰

Belağat bakımından, nekire olarak gelen kelimenin cümle içerisinde ifade ettiği bir anlam da çokluk-azlık manasıdır. Aşağıdaki âyet buna örnek verilebilir:

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ “Sana yalancı diyorsa (bilesin ki) senden önceki peygamberler de yalancılıkla itham edilmişlerdi.”⁴¹

Âyetteki رُسُلٌ sözcüğünün delalet ettiği anlam, رُسُلٌ ذُو عَدَدٍ كَثِيرٍ “sayısı çok olan resuller” şeklindedir. Yani buradaki رُسُلٌ lafzı nekire olup kesrete/çokluğa delalet etmektedir.

8. Takyid ve İtlak

Belağatte, cümlede takyid eylemi mef’ûl, sıfat, şart ve benzerleriyle yapılmaktadır. Mesela şu örnekte takyid şart edatı ile yapılmıştır: إِنْ جِئْتَنِي أَكْرَمْتُكَ “Şayet bana gelirsen sana ikram edeceğim.” Nitekim bu cümlenin anlamı أَكْرَمْتُكَ وَقَفْتُ مَحَبَّتِكَ “Benim ikramımın vakti, senin bana geleceğin zamandır.” şeklindedir.

Takyid ve itlak, bir bakıma, zikretme ve hafzetme ile alakalıdır. Belağat açısından, sıfat takyid edileceği zaman, te’kid yapılarak sözdeki diğer anlam ihtimalleri ortadan kaldırılıp yanlış anlaşılma, mecaz anlatım veya anlamı kapsamama durumu ortadan kalkmaktadır. Atf-ı beyan kullanılarak da takyid yapılır. Bu durumda izah, tahsis, medih-zem, icmal sonrası tafsil gibi anlam incelikleri kastedilir. Takyid yapılırken bedel kullanılırsa te’kid gibi bir anlam

⁴⁰ Kazvîni, *el-İdâh fî Ulûmi’l-Belâğa*, s. 51.

⁴¹ Fatır: 35/4.

ortaya çıkar ve buradaki isnad daha kuvvetli vurgulanmış olur. Bunların dışında, atf-ı nesak, vâv, fâ, sümme, hattâ, bel, lâ, lâkin, ev, immâ, cer harfleri, şart edatları, en ve izâ gibi harfler ve kelimelemlerle de takyid meydana gelmektedir.⁴² Sayılan bu öğeler takyid konusunda kelamın belîğ olması için önem arz etmektedir.⁴³

İtlak, takyidin terk edilmesiyle meydana gelir. Başka bir ifadeyle, itlak, hazf ve îcâzın bir kısmıdır. İtlak, sıfat ile sınırlı olup bu sıfat, sözün akışından anlaşıldığı veya kelamın delaleti olduğu zaman hazf edilmektedir. Aşağıdaki âyette bu durum görülmektedir:

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدتْ أَنْ أَعْيِبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا

"Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu delerek kursurlu hâle getirmek istedim. (Çünkü) onların gideceği yerde her (sağlam) gemiyi gasp etmekte olan bir kral vardı."⁴⁴

Âyetteki كَلَّ سَفِينَةٍ صَحِيحَةٍ "sağlam olan her gemi" anlamı kastedilmektedir. Böyle bir anlamın anlaşılması mâ kablden / bağlamdan anlaşılmaktadır.⁴⁵

9. Muktada-i Zahirin Dışına Çıkma

Mütekellim eğer muhatapta bir tereddüt görmezse veya muhatabın zihni hâli/boş ise kelamı olduğu gibi te'kidsiz söyler. Eğer muhatapta tereddüt görürse kelamda te'kide başvurur. Eğer mütekellime karşı çıkılmışsa ve sözü inkâr edilmişse ihtiyaca binaen bir veya birden fazla te'kid edatının getirilmesi gerekmektedir. Mütekellimin bazı mülâhazalarda bulunup muktada-i zahirin di-

⁴² es-Suyûtî, *Şerh Ukûdi'l-Cumân*, s. 34.

⁴³ es-Suyûtî, *Şerh Ukûdi'l-Cumân*, s. 33.

⁴⁴ Kehf: 18/79.

⁴⁵ el-Kazvîni, *el-Îdâh fi Ullûmi'l-Belâğa*, s. 146.

şına çıkması söz konusu olabilmektedir. Mesela zihni hâli olanı kuşku ve tereddüt içinde sayması, gayr-i münkir kişiyi münkir olarak göstermesi söz konusu mülahazalardandır. Güçsüzlüğünü ve çaresizliğini ifade etmek, acındırmak veya merhamet dilemek, sevilen bir kişi veya bir durum için özlem ve hasret dile getirmek, övmek, övünmek, çalışmaya teşvik etmek, muktada-i zahirin dışına çıkmaya yol açan diğer hususlardır.⁴⁶

10.. Muteâllikatı Fiilin Halleri (أحوال مُتَعَلِّقَاتِ الْفِعْلِ)

Fiilin mefûlla beraber zikredilmesi, fiilin faille beraber zikredilmesi gibidir. Her iki durumda amaç olayın meydana gelişini ifade etmektir. Faildeki ref'a alameti fiilin ondan meydana geldiğini ifade etmektedir. Mefûldeki nasb ise fiilin onun üzerinde meydana geldiğini anlatmaktadır. Müttekellim bazen fiilden haber verir, durumu/olayı faille değinmeden anlatır. Eğer fiil mûtaaddi (geçişli) ise mefûldeki etkisi, yani hades anlatılmış olur ve fail zikredilmez. Bazen de failden haber verilip mefûla değinilmektedir.

Klasik kaynaklara göre mutaaddi fiil, faille isnat edildiğinde mefûl zikredilmemişse iki şekilde değerlendirilir.

1. Olumlu veya olumsuz fiil manasının kime mutaallik olduğuna bakılmadan o mananın failde sabit kalmış olmasıdır. Bu durumda mütaddi fiil, lazimi olarak kabul edilir. Muhatabın, mefûlle alakasının olmadığı ve amacın bunu ifade etmek olduğu bilinsin diye mefûl zikredilmemektedir.

2. Fiilin mefûlla taallukunun bulunmasıdır. Burada mefûl göz ardı edilmemektedir. Mefûl lafzen hazf edilmiş olsa da mevcut karineler sayesinde anlamı kastedilmektedir. Burada mefûlu hazfetmedeki amaç, ihamdan sonra beyanın kast edilmesi, kastedil-

⁴⁶ Abdulazîz Atîk, *İlmu'l-Meânî*, s. 60-68.

meyen anlamdan zihni hemen çevirme, muhatapla beraber olana alışma, kast edilenin karine ile birlikte veciz bir şekilde ifade edilmesi veya genel olanın ifade edilmek istenmesidir.⁴⁷

11. KASR (الْقَصْرُ)

Belâgatta en önemli konulardan biri de kasrdır. Klasik kaynaklarda kasr şu şekilde tanımlanmaktadır:

الْقَصْرُ: تَخْصِيصُ شَيْءٍ بِشَيْءٍ أَوْ تَخْصِيصُ أَمْرٍ بِأَخْرَ بِطَرَقٍ مَخْصُوصَةٍ

Kasr, bir şeyin, başka bir şeyin kendisine tahsis edilmesidir. Başkasında olmayıp sadece onun kendisinde olduğunun ifade edilmesidir.⁴⁸ Kasrda, te'kid yapılarak cümleye kesinlik anlamı kazandırılır. Nitekim kaynaklarda te'kid ve îcâz kasrın kısımları olarak yer almaktadır. Örnek olarak 'Abbâs b. Ahnef'in aşağıdaki beyti zikredilebilir. Buna bakıldığı zaman kasr hemen görülecektir:

أَنَا لَمْ أُرْزَقْ مَحَبَّتَهَا إِنَّمَا لِلْعَبْدِ مَا رُزِقَا

“Ben onun sevgisi ile rızıklandırılmadım. Kul için ancak rızık olarak verilenler vardır.”⁴⁹

Beyitteki إِنَّمَا لِلْعَبْدِ مَا رُزِقَا cümlesine iki anlam verilebilmektedir. Birincisi “rızk olarak verilen, kul için vardır” şeklinde olumlu bir anlam iken diğeri لَيْسَ لِلْعَبْدِ مَا لَمْ يُرْزَقْهُ “kula rızık olarak yazılmayan, kulun eline geçmez” biçiminde olumsuz anlamdadır.

⁴⁷ es-Suyûtî, *Şerh Ukûdi'l-Cumân*, s. 40; el-Kazvînî, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, s. 88-94.

⁴⁸ *Mu'cem Mustalahât Arabiyye'*de kasrın tanımı şöyle yapılmaktadır: تَخْصِيصُ صِفَةٍ بِمَوْصُوفٍ أَوْ مَوْصُوفٍ بِصِفَةٍ بِطَرِيقَةٍ مُعَيَّنَةٍ، وَيُسَمَّى التَّخْصِيصُ الْأَوَّلُ مَقْصُورًا وَالثَّانِي مَقْصُورًا عَلَيْهِ “Sıfatı mavsufa veya mavsufu belli bir yöntem ile sıfata ait kılmaya denir. Birincisine maksur, ikincisine maksur aleyh denir.” Muhammed Ahmet Kasım-Muhiyiddin Dîb, *Ulûmu'l-Belâğa*, s. 341; el-Kazvînî, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, s. 98-103; es-Suyûtî, *Şerh Ukûdi'l-Cumân*, s. 43.

⁴⁹ Abbâs b. Ahnef, *Dîvân*, tahkik: Atike Hazreci, Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire, 1954, s. 192; Ebû'l-Fadl b. Ahnef, *Devâvini'ş-Şi'r'l-Arabî alâ Merri'l-Usûr, el-Asru'l-Abbâsî*, şiir rakam: 25808; Abdulkâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-Îcâz*, s. 272.

Klasik kaynaklarda, kasr yapma yöntemlerinden zikredilmiş olup bunun meşhur olanları şunlardır:⁵⁰

a. Nefiy veya İstifham: Nefiy veya İstifham ile kasrın yapıldığı yerlerde, maksûrün aleyh olarak gelen öge istisna edatından sonra yer almaktadır. Örnek:

مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ “Bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir dediler.”⁵¹

b. İnnema (إِنَّمَا): İnnema ile de kasr yapılır ve bu durumda, maksûrün aleyh zorunlu olarak tehir edilir. إِنَّمَا الْأُمَمُ الْأَخْلَاقُ “Halklar ancak ahlaklarıyla vardılar.” örneğinde görüldüğü gibi maksûrün aleyh zorunlu olarak tehir edilmiş ve sonda getirilmiştir.

c. Lâ/Lâkin/Bel (لَا لَكِنَّ بَلَّ): Bu edatlar ile atf yapma sayesinde de kasr yapılmaktadır. Lâ ile atf yapıldığı zaman maksûrun aleyh, mâ kabli ile aynı olur. “Lâkin” veya “Bel” edatlarıyla atf yapılırsa, maksûrun aleyh bunların mâ badindeki sözcük olur. En güçlü kasr yöntemi, bu şekilde yapılır. Buna şu cümle örnek verilebilir: مَا أَرْضٌ ثَابِتَةٌ بَلَّ مُتَحَرِّكَةٌ “Yeryüzü sabit değildir bilakis hareket halindedir.”

d. Hakkı Tehir Olan Ögenin Takdim Edilmesi: Maksûrun aleyh, önce gelen öge olmaktadır. Mesela عَلِيٌّ الرَّجَالِ الْعَالَمِينَ نُنْتَنِي “Sadece uluslararası olan adamları överiz.” Örneğinde عَلِيٌّ الرَّجَالِ الْعَالَمِينَ ifadesi kasr için takdim edilmiştir.

Yukarıdaki yöntemlerin dışında İbnu'l-Esîr, fiilin bazı mâmullerinin/öğelerinin diğerlerine takdim edilmesini de kasr yöntemlerinden saymıştır. Buna, hâlin zilhâle takdim edildiği şu cümle mi-

⁵⁰ Abdulmuteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu'l-Âliyye*, s. 48.

⁵¹ Yusuf: 12/31.

sal verilebilir: جاء ركباً خالداً “Halit, binerek geldi.” Dil âlimlerinin çoğu bu görüşü kabul etmemişlerdir.⁵²

Ayrıca aynı cümlede iki kasr edatı te’kid için gelebilir. Örnek: **إِنَّمَا** يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ “Ancak (samimiyetle) dinleyenler daveti kabul eder. Ölülere gelince, Allah onları diriltecek, sonra da O’na döndürülecekler.”⁵³ Bu âyette geçen **إِنَّمَا** ve **ثُمَّ** edatları birlikte gelmiştir. Sekkâkî bu konuda لا انما ile kullanılmasını kabul etmemektedir. Belağat âlimleri de bu görüşü kabul etmişlerdir.⁵⁴

Klasik kaynaklarda, belâgat âlimleri kasrı üçe ayırmışlardır:

1. Hakiki-İdafi (حَقِيقِي وَإِضَافِي)

2. **İki Tarafı Gözetme (بِإِعْتِبَارِ الطَّرْفَيْنِ)**: Kasru’l-Mavsuf ales-sıfat, bu kısım yok denecek kadar azdır. Kasrus-sıfat ale-l Mavsuf, bu kısım Kasr-ı Hakiki ve İzafi ile kullanılır.

3. **Muhatabın Durumunu Gözetme (بِإِعْتِبَارِ حَالِ الْمُخَاطَبِ)**: Bu kısım Kasr-ı izafi ye hastır.⁵⁵

1. **Kasr-ı Hakiki**: Maksûru maksûrun aleyhiye has kılmak ve onunla sınırlandırmaktır. İkiye ayrılmaktadır. Birincisi, Kasru’l-mavsuf ale’s-sıfatır. Örnek: مَا عَلِيٌّ إِلَّا كَاتِبٌ (Ali sadece katiptir) İkincisi, Kasru’s-sıfat ale-l-mavsuftur. Örnek: مَا فِي الدَّارِ إِلَّا عَلِيٌّ (Evde sadece Ali var)

2. **Kasr-ı İzâfi**: Belli bir şeye dayandırılarak ve izafe edilerek yapılan kasrdır, Kasr-ı İzâfi ikiye ayrılır.

⁵² Abdulmuteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu’l-Âliyye*, s. 52; Diyauddîn b. el-Esîr, *el-Meselu’s-Sâir*, Daru Nehda, Kahire, s. 180.

⁵³ En’am: 6/36.

⁵⁴ Abdulmuteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu’l-Âliyye*, s. 56.

⁵⁵ Abdulmuteâl es-Saîdî, *İlmü’l-Meânî*, s. 156-158.

a. Kasru'l-mavsuf ale's-sıfat: Bir durumu bir sığata veya başka bir sıfatın konumundaki sıığata has kılmaktır. Örnek:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ "Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir."⁵⁶

b. Kasrus-sıfat âle'l-mavsuf: Sıfatı herhangi bir şey olmaksızın bir şeye veya başka bir şeyin konumundaki şeyle sınırlamaktır. Örnek: لا خَطِيبَ إِلَّا أَنْتَ (Senden başka hatip yoktur.)

Kasrus-sıfat âle'l-mavsuf üçe ayrılır.

1. Kasr-ı ifrad: Başkasının bir hükümde ortaklığını ortadan kaldırmak için kullanılır.

Örnek: مَا عَلِيٌّ إِلَّا عَلِيمٌ (Ali sadece âlimdir)

2. Kasr-ı kalb: Muhatab hükmün aksine inaniyorsa, hükmü ters çevirmek için kullanılır. Örnek: مَا بَكْرٌ إِلَّا كَاتِبٌ (Bekir sadece katiptir)

3. Kasr-ı tayin: Muhataba göre iki şey veya kişi arasında hüküm eşitse, bir kişiyi veya bir şeyi tayin etmek için kullanılır. Örnek:

وَمَا أَنْزَلَ الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ. "Rahmân hiçbir şey indirmemiştir. Siz sadece yalan söylüyorsunuz."⁵⁷

Kasr, mübtedâ ve haber arasında geldiği gibi fiil ve fail arasında da gelebilir.

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ "Ben onlara, sadece bana emrettiğin şeyi söyledim: Benim de Rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a kulluk edin dedim."⁵⁸ Âyeti, failin mefûlda kasr edilmişe örnek verilebilir.

⁵⁶ Âl-i İmran: 3/144.

⁵⁷ Yasin: 36/15.

⁵⁸ Maide: 5/117.

مَا أَعْطَيْتُ بَكَرًا إِلَّا دِرْهَمًا (Bekr'e sadece bir dirhem verdim) cümlesi iki mefulün kasrı için örnektir. Mefûlun fâilde kasredilmesi meydana gelebildiği gibi hâl ve zarfın olduğu yerlerde de kasr yapılabilmektedir.

5. İnşa (الإِنشَاء)

İnşa, doğru veya yalan ihtimalini taşımayan cümleye denir. Bu cümlenin telaffuzundan önce, cümle lafzının delalet ettiği bir gerçeklik mevcut olmadığından dolayı bu cümle gerçeğe uygundur veya değildir, yani doğrudur veya yanlıştır denilmez.⁵⁹ Klasik belâgat kaynaklarında dil âlimlerinin bazıları konu başlığını “fi-Ahvâli't-Taleb” şeklinde yazmışlardır.⁶⁰

İnşa, talebi ve ğayr-i talebi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

a. Talebi inşa: Talep esnasında meydana olmayan bir şeyin talep edilmesini gerektiren ifadedir. Talep edilen şeyin gerçekleşmesi mümkün değilse buna temenni denir. Talep edilen şeyin zihinde hâsıl olması hedefleniyorsa buna istifham denir. Talep edilen şeyin hariçte olmamasını istemekse buna nehiy denir. Talep edilen şey, seslenme harfleriyle isteniyorsa buna nida denir. Nida harflerinin dışında hâsıl olması isteniyorsa buna emir denir. Buna göre, talebi inşa beş kısma ayrılmaktadır:⁶¹

b. Emir: Örnek: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا* “Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun.”⁶²

⁵⁹ Abdumuteâil es-Saîdî, *İlmu'l-Meânî*, s. 69; es-Suyûtî, *Şerh Ukûdi'l-Cumân*, s. 48; el-Kazvînî, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğâ*, s. 108.

⁶⁰ İbn Nâzım, *el-Misbâh fil-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, s. 83.

⁶¹ et-Teftâzânî, *el-Mutavvel alâ't-Talhîs*, s. 224-225.

⁶² Âl-i İmran: 3/200.

c. Nehiy: Örnek: وَلَا تَصْعَرَ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرْحًا “Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme!”⁶³

d. İstifham: Örnek: هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ “İyiliğin karşılığı, yalnız iyiliktir.”⁶⁴

e. Temenni: Örnek: يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ “Keşke Kârûn’a verilen (servet) gibi bizim de (servetimiz) olsaydı.”⁶⁵

İstifham ile temenni arasında ince bir farkın olduğu söylenebilir. Talep edenin zihninde hâsıl olması cihetiyle matlup olan şey talep edilmişse bu bir istifhamdır. Bu açıdan talep söz konusu değilse temenni ortaya çıkar. Bazı dil âlimleri: “Zikredilenden anlaşılan şey, tâlim ve tefhim olup, talibin zihninde hâsıl değilse bu, temennidir” demişlerdir.⁶⁶

f. Nida: Örnek: يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا “Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durma imkânınız yok. Haydi geri dönün demişti.”⁶⁷

Yukarıdaki kısımlar talebi inşanın beş kısmı olup her biri sıdk veya kizbe delalet etmez. Bunlar talep esnasında meydana olmayan bir şeyin talep edilmesini ifade ederler. Bundan dolayı da onlara talebi inşa denilmiştir. İnşanın saydığımız bu beş kısmı klasik kaynakların çoğunda, haberin kısımlarıyla (ahvâli isnad, müsnedu ileyh, müsned, müteallikât-i fiil, kasr) aynı sayıda verilmiştir.⁶⁸

⁶³ Lokman: 31/18.

⁶⁴ Rahman: 55/60.

⁶⁵ Kasas: 28/79.

⁶⁶ Seyyid Şerîf el-Curcânî, *Haşiye âle'l-Mutavvel Şerh-u Telhîs Miftâhi'l-Ulûm, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut, 2007, s. 251.

⁶⁷ Ahzab: 33/13.

⁶⁸ es-Suyûtî, *Şerh Ukûdi'l-Cumân*, s. 58; el-Kazvînî, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğâ*, s. 118; Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer et-Teftâzânî, *el-Mutavvel ale't-Telhîs*, s. 246. et-Teftâzânî,

5.2. Ğayr-i Talebi İnşa: Talep gerektirmeyen inşa kısmıdır. Bu türün geldiği yerler çoktur. Bazıları şunlardır:

a. اَبْسَ - نَبَسَ - حَبَدًا - لا حَبَدًا gibi medh veya zemm kipleri: Zemm kipi için şu ayet örnek verilebilir: *بُنَسَ الْاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْاِيْمَانِ "İmandan sonra fasıklık ne kötü bir namdır."*⁶⁹

b. Taaccub: Bu, herhangi bir sıfatta bir şahsın başka bir şahıs üzerinde üstünlük kurması ve buna şaşmanın ifadesidir. Bunun مَا أُسْمِعَ بِهِ - أَفْعَلُهُ - أَفْعِلْ بِهِ şeklinde iki kipi vardır. Şu ayet örnek verilebilir: *"Bize geleceklere gün (gerçekleri) ne iyi işitip ne iyi göreceklere!"*⁷⁰

c. Kasem: Yemin etme anlamına gelen kasem, üç harfle ifade edilmektedir. Bunlar "bâ", "vâv" ve "tâ" harfleridir. Bunların içinde asıl olan "bâ" harfidir. Diğerleri "ba"nın türevi olmaktadır. Bunların içinde "ba" asıl olduğundan dolayı hem ism-i zahir hem de zamir ile beraber kullanılabilir. *أقسم بالله (Allah'a yemin ederim ki...) أسم بك (Sana yemin ederim ki...)* şeklinde yemin edilebilir. "Vâv", "bâ"nın türevi olup sadece ism-i zahir ile beraber gelmektedir. *وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى (Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye andolsun. Açılıp aydınlandığı zaman gündüze andolsun.*⁷¹ Ayeti buna örnek verilebilir. "Tâ" ise "vâv"ın türevi olup sadece Allah sözcüğü ile beraber gelmektedir. *أَللَّهُ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ "Allah'a yemin ederim ki, ben putlarınıza muhakkak bir tuzak kuracağım."*⁷² ayeti bunun örneğidir.

Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer, *Muhtasaru'l-Meâni*, el-Mektebetu'l-İslâmiyye, Midyat, 2010, s. 88.

⁶⁹ Hucurat: 49/11.

⁷⁰ Meryem: 19/38.

⁷¹ Leyl: 92/1-2.

⁷² Enbiya: 21/57.

d. Recâ: Mümkün olanı istemek olan recâ, لَعَلَّ harfi ve عَسَى- حَرِي- fiilleriyle ifade edilmektedir. فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِي بِالْفَتْحِ “Umulur ki Allah yakın bir fetih getirir.”⁷³ ayeti bunun bir örneğidir.

e. Akit kipleri: Akit, sözleşme veya anlaşma yapmak anlamına gelmektedir. بَعَثَ- اِشْتَرَيْتَ gibi alış verişte kullanılan kelimeler bu türe örnek oluşturmaktadır.

Talebi ve ğayr-i talebi inşa arasındaki bir fark da şudur ki talebi inşa, mananın yani lafzın delalet ettiği fiilin mevcut olması lafzın vücudundan sonradır. Mesela bir anne, çocuğuna اَغْسِلْ يَدَيْكَ وَفَمَكَ (Ellerini ve ağzını yemekten önce ve sonra yıka) derken, cümlede geçen اَغْسِلْ anlam bakımından daha mevcut olmadan yani yıkama eylemi daha olmadan lafız vardı. Ğayr-i talebide ise ikisi beraber meydana gelmektedir. Mesela bir şahıs, karşısında duran birine رَوَّجْتُكَ ابْنَتِي (Kızımı sana nikâhlattım) dediği zaman, karşı taraftaki buna mukabil قَبِلْتُ هَذَا الزَّوْاجَ (Bu nikâhı kabul ettim) derse, evlilik akdi ile lafızların telaffuzu aynı anda meydana gelmiş olmaktadır.

Konuyla ilgili bilinmesi gereken bir husus da şudur ki ğayr-i talebi inşa, Meânî ilminin ana konularından biri değildir. Dolayısıyla belâgat hususlarını fazla içermemektedir. Bunun çoğu konusu haber olup inşaya nakledilmiştir. Belâgat ehlinin asıl ilgilendiği konu, belâgat ile ilgili fazla içeriği bulunan talebi inşa’dır.⁷⁴

6. Fasl ve Vasl (الفصلُ و الوصلُ)

Klasik kaynaklarda fasl ve vasl şu şekilde tanımlanmaktadır:

الْوَصْلُ: عَطْفُ جُمْلَةٍ عَلَي جُمْلَةٍ بِالْوَاوِ- الفَصْلُ: تَرْكُ هَذَا العَطْفِ

⁷³ Maide: 5/52.

⁷⁴ Abdulazîz Atîk, *İlmu’l-Meânî*, s. 74.

Buna göre vasl, cümlenin⁷⁵ bir kısmını diğer kısmı üzerine “vâv” ile atfetmeye denir. Atfı terk etmeye de fasl⁷⁶ denir.⁷⁷ Vaslda atf sadece “vâv” ile yapılmaktadır. Anlamayı ve idrak etmeyi sağlayıp ma bâdi mâ kable bağlayan, ikisi arasında ortaklık veya serbestlik sağlayan “vâv”dır. Mesela *صِدِّيقٌ يَكْتُبُ وَيَشْعُرُ* (Sıddık, yazar ve anlar.) örneğinde yazmak ve anlamak arasında münasebet vardır. *خَالِدٌ يُعْطِي* (Halit, verir ve men eder.) örneğinde ise vermek ve menetmek arasında zıtlık olup, vasl’a yol açmıştır.

وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شِيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِئُونَ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمُ اللَّهُ cümlesi, Allah’ın kelamı olup münafıkların aktarılan sözü olmadığından dolayı *إِنَّا مَعَكُمْ* cümlesi üzerine atf edilemez. Yani burada fasl meydana gelmiştir.

Atf harflerinden “fâ” tertip ve takip anlamını, “sümme” tertip ile terahi anlamını verdiğinden dolayı vasl ve fasl’da kullanılmaktadırlar.⁷⁹ Vasl ve fasl’ı bilip uygulamak ancak Arapçayı kural ve kaideleriyle birlikte gerçek anlamda bilen kişiler tarafından

⁷⁵ Tanımlarda “kelam” yerine cümle sözcüğünün kullanımı, i’rabta mahalli olan cümlelerin de tanım altına girmesi içindir. Çünkü haber, sıfat, hal, şart ve sıla cümleleri kelam olmayıp cümledirler. “Cümle” sözcüğüyle bunlar da tanım altına girmiş olmaktadır. Bkz.: et-Teftâzânî, *el-Mutavvel ale’t-Telhîs*, s. 247.

⁷⁶ Fasla veya ikinci cümleye, İst’inâf da denmektedir. Bkz.: el-Kazvînî, *el-İdâh fi Ulûmi’l-Belâğa*, s. 124.

⁷⁷ el-Hindî, Muhammed b. Hasan el-İsbehânî, *et-Tansis alâ Meâni Tamhîsi Telhîs*, tahkik: Suâd Bedî Medir - Faris Hassûn Kerîm, Mektebetu Fedek, İnan, 2011, s. 62; et-Teftâzânî, *Muhtasarul-Meâni*, s. 100; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel ale’t-Telhîs*, s. 247; Abdulmuteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu’l-Aliyye*, s. 104; Muhammed Ahmet Kasım - Muhyiddîn Dîb, *Ulûmu’l-Belâğa*, s. 347; Abdulazîz Atîk, *İlmu’l-Meâni*, s. 160; el-Kazvînî, *el-İdâh fi Ulûmi’l-Belâğa*, s.118; *Telhîsu’l-Miftâh*, s. 60.

⁷⁸ Bakara: 2/14-15.

⁷⁹ Söz konusu harfler, müfredlerde ve i’rabta mahalli olan cümlelerde kullanılmaz. el-Curcânî’nin mezhebi budur. Sekkâkî ise vâvın dışında, müfredlerde ve mahalli olan cümlelerin hepsinde vasl ile faslı kullanır. el-Fârisî ve İbn Usfûr vâvın hazfını caiz kılarlar. Bkz.: Abdulmuteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu’l-Aliyye*, s. 104.

uygulanabilmektedir. Nitekim Ebû'Alî el-Fârisî'nin de aralarında bulunduğu bazı dilbilimciler vasl ve faslın önemine işaret ederek: "Belâgat vasl ve faslı bilmektir" demişlerdir.⁸⁰

Klasik kaynaklara göre fasl üç yerde gereklidir:

1. İki cümle arasında kemâl-i ittisâlin olduğu yer. Bu da te'kîd, atf-ı beyân ve bedelde meydana gelmektedir. *أَمَدُّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَيْنٍ وَجَنَاتٍ* "Bildirdiğiniz şeyleri size veren, size sürüler, oğullar, bağlar, pınarlar ihsan eden Allah'a karşı gelmekten sakının."⁸¹ ayeti buna örnek verilebilir. Bu ayete dikkatle bakıldığı zaman *أَمَدُّكُمْ* ayeti buna örnek verilebilir. Bu ayete dikkatle bakıldığı zaman *أَمَدُّكُمْ* cümlesi ile *بِمَا تَعْلَمُونَ وَعَيْونَ* cümlesi arasında tam ittisal vardır. Çünkü ikinci cümledeki *عَيونَ* ifadesi birinci cümledeki *بِمَا تَعْلَمُونَ* ifadesine bedel olmaktadır. Burada isim, fiil, mazi ve müzariden oluşan iki cümlelerin mani olmadan birbiriyle uyumlu olması mevcut vaslın güzelliklerindedir.⁸² Eğer bir cümle süreklilik (sübut) diğeri ise yenilenme (teceddüt) ifade ederse, burada bazen "vav"lı olarak bazen de "vav"sız gelir.⁸³

2. İki cümle arasında zıtlığın olduğu yer. Bu, haber ve inşa cümleleri ya da iki cümle arasında münasebetin bulunmadığı durumlarda olmaktadır. Çünkü bu durum tam bir inkıtaa yol açmaktadır. Aşağıdaki beyit buna örnek verilebilir:

وَأِنَّمَا الْمَرْءُ بِأَصْغَرِيهِ كُلُّ امْرِئٍ رَهْنٌ بِمَا لَدَيْهِ

"Kişi dil ve kalbi ile birlikte bir varlıktır ancak. Herkes kendi yanındaki ile mükâfat veya ceza alır."⁸⁴

⁸⁰ es-Suyûtî, *Şerh Ukûdi'l-Cumân*, s. 58; Abdulazîz Atîk, *İlmu'l-Meânî*, s. 160; Abdulmutedâl es-Saidî, *el-Belâğatu'l-Aliyye*, s. 104.

⁸¹ Şuara: 26/132-134.

⁸² es-Suyûtî, *Şerh Ukûdi'l-Cumân*, s. 64.

⁸³ el-Kazvînî, *el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâğa*, s. 130.

⁸⁴ Abdullah Fikri Paşa, *Nazmu'l-Ala fî'l-Hikemi ve'l-Emsâl*, Dimaşk, s. 38.

Yukarıdaki beyitte ...إِنَّمَا... cümlesi ve ...كُلُّ أَمْرٍ... cümlelerine bakıldığı zaman bu iki cümle arasında anlam bağlantısı görülmemektedir. Bu durumda söz konusu iki cümle arasında tam bir zıtlık olduğu söylenebilir.

3. İkinci cümlelerin birinci cümleden anlaşılan bir soruya cevap olduğu yer. Kaynaklara göre bu durumda “şibh-i kemâl-i ittisâl” bulunmaktadır”. Yani iki cümle arasında tam olmasa bile normal bir bağlantı vardır. وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ “İçine bir korku düştü. Korkma! dediler.”⁸⁵ ayeti buna örnek verilebilir. Burada قَالُوا لَا تَخَفْ cümlesi وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً cümlesinden ayrılmıştır. Ancak iki cümle arasında şibh-i kemâl-i ittisâl vardır denilebilir. Çünkü ikinci cümle birinci cümleden anlaşılan bir soruya cevap olmaktadır. Sanki biri: “Onda korku hissettiği zaman ne dediler?” diye sormuş ve “Korkma!” dediler şeklinde bir cevap verilmiştir.

Klasik kaynaklara göre vasl da üç yerde gereklidir:

1. İki cümlelerin i'râb bakımından ortak olduğu yer. Aşağıdaki beyit buna örnek oluşturmaktadır:

أَنْتَ أَيْقَظْتَنِي وَأَطَلَّغْتَ عَيْنِي عَلَى عَالَمٍ مِنَ السِّرِّ أَخْفَى

“Sen beni uyandırdın. Sırdan daha gizli bir âleme gözlerimi sen açtın.” Burada أَنْتَ أَيْقَظْتَنِي cümlesi أَنْتَ'ye haber olmaktadır. Yani cümlelerin i'râbta mahalli vardır. Şair, ikinci cümleyi birinciye “vâv” ile atfedip haber yapmıştır. Böylece iki cümle i'râb bakımından aynı olmuştur.⁸⁶

⁸⁵ Hud: 11/70.

⁸⁶ Bir cümleden sonra başka bir cümle getirildiği zaman, birinci cümlelerin i'râbta mahalli var ise ikinci cümlelerin de birinci cümleye i'râbta ortak yapılması isteniyorsa, ikinci cümle birinciye vâv ile atf yapılır ve i'râbları bir olur. Bkz.: Abdulaziz Atik, *İlmu'l-Meânî*, s. 167.

2. Haber veya inşa yönüyle iki cümlenin bir olduğu yer. Bu iki cümle arasında münasebet olup faslı gerektiren bir durum olmazsa vasl yapılıır. إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ “Buna göre kuşkusuz erdemliler cennette olacaklar. Kötüler ise kesinlikle cehenneme gireceklerdir.”⁸⁷ ayeti buna örnek verilebilir. Burada إِنَّ الْأَبْرَارَ cümlesi ile إِنَّ الْفُجَّارَ cümlesi haber cümleleridir. Bu cihetle ortak oldukları için ikinci cümle birinci cümleye “vâv” harfi ile atfedilmiştir.

3. İki cümlenin haber ve inşa yönüyle ayrı olduğu yer. Burada fasl yapıldığında istenen anlamın zıttı ifade ediliyorsa vasl yapılması gerekmektedir. Mesela bir kişi, karşısında duran birine hitaben: أَلَيْكَ حَاجَةٌ أَفْضَاهَا لَكَ؟ (Gidereceğim bir ihtiyacın var mı?) dediğinde o kişi de: لَا وَحَفِظَكَ اللَّهُ (Yok. Allah seni korusun.) diye cevap verirse, اللَّهُ حَفِظَكَ اللَّهُ cümlesi dua olduğu için inşadır. Burada birinci cümle haber cümlesi olduğundan dolayı fasl yapmak gerekir. Fakat istenen anlamın bozulmaması için vasl yapılmıştır.

7. Îcâz/Îtnâb/Müsâvât (الإيجازوالإطناب والمساوات)

Klasik kaynaklarda îcâz, itnâb ve müsâvât konuları aynı başlık altında verilmektedir. Bunlar sırasıyla şu şekilde ele alınmaktadır:

1. Îcâz

Meramı ifade edebilmek için fasih ve açık bir şekilde az kelimelerle çok anlam ifade etme sanatına Îcâz denir.⁸⁸ Belâgat âlimleri îcâz ve itnâb konularına önem vermişler. Hatta bazı âlimler: “Belâgat, îcâz ve itnâbtır” demişlerdir.⁸⁹ Îcâz ve itnâb özel olarak

⁸⁷ İnfitar: 82/13-14.

⁸⁸el-Kazvîni, *Telhîsu'l-Miftâh*, s. 71; el-Belâğatu'l-Vâdiha, s. 242; el-Kazvîni, *el-Îdâh fi Ullûmi'l-Belâğa*, s. 143; el-Hindî, *et-Tansîs alâ Maâni Tamhîsi Telhîs*, s. 69; et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, s. 120.

⁸⁹ Sekkâkî: “Örfe bakarak îcâz ve İtnâb ancak hakikatı terk etmekle olur” demektedir. Bkz.: Seyyid Şerîf el-Curcânî, *Şerh Seyyid Şerîf alâ'l-Mutaovval*, s. 310.

kullanıldığı yerler vardır. Mesela îcâz, şiiir ve risalelerde (mektuplarda) itnâb ise hutbe ve fütuhat kitaplarında yaygındır. Îcâz üst sınıf dili, itnâb ise halk dili olarak bilinir.⁹⁰

Îcâz, îcâzu'l-kasr ve îcâzu'l-hazf şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. Îcâzu'l-kasr, sözcüklerin az, anlamın çok ve içinde hazf barındırmayan îcâz kısmıdır. *وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ* “Kısasta sizler için hayat vardır.”⁹¹ ayeti buna örnek verilmektedir. Buradaki îcâz şu şekilde açıklanmaktadır: İnsan bir kişiyi haksız yere öldürdüğünde, kendisinin de kısas yapılarak öldürüleceğini bilirse buna teşebbüs eden o kişi korkacak ve bundan vazgeçecektir. Bu durum insanların birbirini öldürmesini engelleyecektir. Öldürmeye teşebbüs eden kişi hem kendi hayatını hem de öldürmeye niyet ettiği kişinin hayatını kurtaracaktır. Veciz olan “sizin için hayat vardır” ifadesiyle bütün bunlara işaret edilmiştir. Bu ayete dikkatle bakıldığında hazf meydana gelmeden az kelimelerle çok anlam ifade edilmiştir.

Îcâzu'l-hazf ise hazf yoluyla yapılan îcâz kısmıdır. Hazf, birkaç şekilde olmaktadır. Mesela cümleden bir parça, bir cümle veya birkaç cümlelerin atılması ile yapılabilmektedir. Bunlardan biri muzaf ögesi olabilmektedir. Örneğin *وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ* “Şehrin (halkına) sor.”⁹² ayetinde muzaf olan *أهل* ifadesi hazfe gitmiştir. Bunun dışında, sıfat ögesi de hazf edilmiş olabilir. *وَكَانَ وِرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِيهَةٍ عَصَبًا* “Onların gideceği yerde her (sağlam) gemiyi gasp etmekte olan bir kral vardı.”⁹³ Âyeti buna örnek verilebilir. Burada diğer kıraatlere bakıldığı zaman sıfat ögesinin (صَالِحَةٍ) hazfe gittiği görülmektedir. Nitekim Saîd

⁹⁰ Abdulmuteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu'l-Âliyye*, s. 116-121; es-Suyûtî, *Şerh Ukûdi'l-Cumân*, s.67; el-Hindî, *et-Tansîs alâ Maâni Tamhîsi Telhîs*, s. 67.

⁹¹ Bakara: 2/179.

⁹² Yusuf: 12/82.

⁹³ Kehf: 18/79.

b. Cubeyr, İbn Abbâs'ın bu âyeti *وَكَانَ وِرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ صَالِحَةٍ غَضَبًا* şeklinde okuduğunu rivayet etmektedir.⁹⁴

2. İtnâb

İtnâb, tekrara başvurmadan, ayrıca bir mana vermek için asgari anlamdan sözcüklerin fazla olmasıdır. Bu sözcüklerin uzatılma sebebi, kapalılıktan sonra açıklık getirerek muhtelif anlamlar ifade etmek, muhatabı anlam kapalılığından kurtarmak, edebi ve güzel cümleler kurarak karşıya söz zevkini tattırmak, anlatılan şeyin büyüklüğünü ifade etmek şeklinde sıralanabilir. Bu sebepler için itnâba başvurulup uzun, faydalı ve güzel cümleler kullanılır.⁹⁵ Buna şu ayet örnek verilebilir: *قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي* “*Mûsâ, Rabbim! Kalbime genişlik ver. İşimi bana kolaylaştır, dedi.*”⁹⁶ Âyetteki *اشْرَحْ لِي* -*يَسِّرْ لِي* ifadeleri ile kolaylaştırma ve genişlik talep edilmiştir. *صَدْرِي* ve *أَمْرِي* ise söz makamı ve akışı tekidi gerektirdiği için anlaşılmasına rağmen getirilmiştir.

3. Müsâvât

Müsâvât, anlamı ifade edebilmek için lafızları mana kadar zikredip tutmaktır. Yani lafız ve mana arasında eşit davranıp birini diğerinden fazla kullanmamaktır.⁹⁷ Bu anlatım türü, halk için yaygın olarak kullanılmaktadır. Çünkü halk belâğatın kurallarına vakıf olmayabilir.

⁹⁴ el-Kazvînî, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, s. 146; Seyyid Şerîf el-Curcânî, *Şerh Seyyid Şerîf alâ'l-Mutavval*, s. 312.

⁹⁵ Abdulazîz Atîk, *İlmu'l-Meânî*, s.151; el-Kazvînî, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, s.151; Abdulmüteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu'l-Aliyye*, s. 118; es-Suyûtî, *Şerh Ukûdi'l-Cumân*, s.71; et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-Meânî*, s.123; Seyyid Şerîf el-Curcânî, *Şerh Seyyid Şerîf alâ'l-Mutavval*, s. 313.

⁹⁶ Taha: 20/25-25.

⁹⁷ Alî el-Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, s.240; Abdulmüteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu'l-Aliyye*, s.117.

Müsâvât konusu belâğatta fazla ele alınmamıştır. Sekkâkî: “Müsâvâtı kullananlar için medih ve zem yoktur” demiştir. Bunun Kur’ân-ı Kerîm’de meydana gelmesi ise her hangi bir sorunun teşkil etmemektedir. Çünkü Kur’ân’da müsâvâtın olmadığı yerde mutlaka başka bir edebi sanat vardır.⁹⁸ Müsâvât’a şu ayet örnek verilebilir: *وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ*: “Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar kendilerinden uzak dur.”⁹⁹ Bu ayete bakıldığı zaman, müsâvâtın kuralları çerçevesinde, anlam kadar sözcüğün yer aldığı görülmektedir.

Sonuç

Klasik belâğat kaynaklarından anlaşıldığı gibi, belâğat ilmi, Arap dil kurallarının bilinmesiyle anlaşılmaktadır. Buna göre belâğat, Arap dili ve Edebiyatı ile ilgili olan nahiv, sarf vb. ilimler tam olarak öğrenildiğinde anlaşılması mümkün olan bir ilim dalıdır.

Belâğat, sözü güzelleştirdiği ve güzelliği algılamaya yardımcı olduğu için, belâğat, iyi ile kötü konuşma arasında ayırım yapma yeteneğini geliştirir. Bunun için belâğat, edebiyat eleştirmenlerinin en değerli silahlarından biri olmuştur. Bu ilim sayesinde onlar edebi eserlerde kalite veya kalitesizliği ölçerler.

Belâğat ilmi, güzel mananın, ruh üzerinde büyümlü bir etkiye sahip olan, her konuşmanın söylendiği kişiye ve muhatabın algı düzeyine uygun doğru ve anlamlı bir biçimde açık bir şekilde ifade edilmesidir.

⁹⁸ Abdulmuteâl es-Saîdî, *el-Belâğatu'l-Âliyye*, s. 120.

⁹⁹ Enam: 6/68.

Belâğat ilmi, okuyucunun edebi zevkini geliştirir. O, bu sayede dil güzelliğinin tadına varır, edebi kitapları okumaktan zevk alıp onları doğru ve derinlemesine anlar ve bu durum onu daima okumaya sevk eder.

İslam öncesi devirlerde, özellikle Ukâz gibi panayırlar belâğatta yarışılan yerlerdi. Erken İslam döneminde ise Kur'ân ayetleri, Resulullâh'ın hadisleri, halifelerin vaazları en belirgin belâğat örnekleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bunları, eski şiirleri ve eski edebi metinleri okuduğumuz zaman, gerçek manada anlamak ve haz duymak için Belâğat ilmini iyi bilmek gerekir. Bu metinleri anlamak, üsluplarının güzelliğinden zevk almak için Arapların dilbilim kurallarını belâğat ilmiyle yoğurmak lazımdır.

Kaynaklar

- Abbâs b. Ahnef, *Dîvân*, tahkik: Atike Hazreci, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, Kahire, 1954.
- Abdulazîz Afîk, *İlmu'l-Meânî*, Dâru Nahdeti'l-Arabiyye, Beyrut, 2009.
- Abdullah Fikri Paşa, *Nazmu'l-Ala fi'l-Hikemi ve'l-Emsâl*, Dimaşk.
- Abdumuteâl es-Saidî, *el-Belâğatu'l-Aliyye İlmu'l-Meânî*, Mektebetu'l-Âdâb, Kahire, 1991.
- el-Akkâvî İn'âm Fevvâl, *el-Mu'cemu'l-Mufassal fi Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, 1996.
- Alî el-Cârim - Mustafa Emîn, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, Daru Kuba, Dimaşk, 2007.
- Altuntaş, Halil - Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yenigün Matbacılık, Ankara, 2011.
- Besyûnî Abdulfettâh Feyyûd, *İlmu'l-Meânî*, Mektebetu Vehbe, Kahire, 1986.
- Diyauddîn b. el-Esîr, *el-Meselu's-Sâir*, Daru Nehda, Kahire.
- Ebû Abdillâh ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Muallakâti's-Seb'i*, Muallakatu Amr b. Gulsum, Daru'l-Kutubi'l-Vataniyye, BAE.
- Ebû'l-Fadl b. Ahnef, *Devâvini's-Şi'ir'l-Arabî alâ Merri'l-Uşûr, el-Asru'l-Abbâsî*, şiir rakam: 25808.
- Fahrüddîn er-Râzî, *Nihâyetu'l-İcaz fi Dirâyeti'l-İcâz*, Dâru Sadr, Beyrut, 2004.
- el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Kahire, 2008.
- el-Hatîb el-Kazvînî, Muhammed b. Abdîrrahmân el-Hatîb, *el-İdâh fi Ulûmi'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

- el-Hatîb el-Kazvînî, Muhammed b. Abdirrahman, *Telhîsu'l-Miftâh*, Mektebetu'l-Buşrâ, Pakistan, 2010.
- el-Hindî, Muhammed b. Hasan el-İsbehânî, *et-Tansîs alâ Meânî Tamhîsi Telhîs*, tahkik: Suâd Bedî Medîr - Faris Hassûn Kerîm, Mektebetu Fedek, İnan, 2011.
- İbn Nâzım, Bedruddîn b. Mâlik, *el-Misbâh fi'l-Meânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, tahkik: Husnî Abdulcelîl Yûsuf, Mektebetu'l-Âdâb, 1989.
- Muhammed Ahmed Kâsım - Muhyiddîn Dîb, *Ulûmu'l-Belâğa*, el-Müessesetu'l-Hadîse, 2003.
- Muhammed Şaban - Numan Şaban Elban, *min Belâğati'l-Kur'ân*, Daru'l-Arabiyye, Gazze, 1998.
- es-Sekkâkî, Sirâcuddîn Yûsuf b. Ebî Bekr el-Hârizmî, *Miftâhu'l-Ullûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.
- Seyyid Şerîf el-Curcânî, *Haşiye âle'l-Mutavvel Şerh-u Telhîs Miftâhi'l-Ullûm*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007.
- es-Suyûtî Celâluddîn Abdurrahmân, *Şerh Ukûdi'l-Cumân fi İlmi'l-Meânî ve'l-Beyân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.
- et-Teftâzânî, Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer el-Horâsânî, *Muhtasarul-Meânî*, el-Mektebetu'l-İslamiyye, Midyat, 2010.
- et-Teftâzânî, Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer el-Horâsânî, *el-Mutavvel alâ't-Telhîs*, Muhtarrem Efendi Matbaası, İstanbul, 1310.
- Yahyâ b. Hamza el-Yemenî, *et-Tirâz el-Mutadammîn li-Esrâri'l-Belâğa ve Ulûmî Hakâ'iki'l-İ'câz*, Matbaa Mukantafe, Mısır, 1914.